

A remeteség (politikai) gazdaságtana

Muraközy László: A koreai rejtély. Remetéből világpolgár.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 2020, 270 o.

<https://doi.org/10.1556/9789634545682>

A világ leginkább Alice Amsden több mint három évtizede napvilágot látott és már klasszikusnak számító, *Asia's next giant* című kötetének köszönhetően ismerhette meg Dél-Koreát és kaphatott betekintést a koreai siker műhelytitkaiba (Amsden [1989]). Muraközy László maga is támaszkodik Amsdenre, ám a Harvard és az MIT egykori legendájával ellentétben, aki *magnum opusában* a részletekre kiterjedően igyekezett dokumentálni a dél-koreai iparosítást, Muraközyt elsősorban a „nagy kép” megfogalmazása motiválta. Ez olyan többszintű és árnyalt elemzést indukált, ami túlmutat Dél-Korea második világháborút követő sikerének bemutatásán és magyarázatán. A nagy kép megragadásának igénye ugyanis nála felöleli a máig ható történelmi múlt örökségeit, a geopolitikai tényezők fontosságát és vele a regionális és globális beágyazottságot, valamint a folyamatosan – nemritkán erőszak hatására – változó kapcsolatrendszert. E képbe bele kellett férnie a koreai fejlődési út egyediségének is, miközben feltételrendszerét egyebek mellett olyan általános értékek alakították, mint a konfucianizmus. Amsden számára az volt a cél (és egyben a meghatározó élmény), hogy bemutassa: a fejlesztő állam ideája nem egyetlen állam – jelesül Japán – sikere volt. Kelet-Ázsia más országai, így kiemelten a kistigrisek is hasonló módon vittek sikerre saját gazdaságaik történetét. Muraközy László Dél-Koreája (vagy ahogyan ő maga folyamatosan hivatkozik írásának tárgyára: Korea) is fejlesztő állam, de nála az ezer évet átölelő vizsgálódás narratívája kevésbé a gazdasági siker vagy csoda, mint inkább a megmaradás vagy még inkább a túlélés, aminek jelentőségét a kötetben tárgyalt számtalan kihívás és viszontagság húz alá. Ez talán a legfontosabb rétege annak, amit a szerző koreai rejtélynek hív.¹

A szerzőnek Koreára való rálátása nemcsak perspektívájában és módszerében tér el a hagyományostól, hanem szóhasználatában is, merthogy fogalmi eszköztára az új intézményi gazdaságtanban, még pontosabban North történeti institucionalista megközelítésében gyökerezik. Az, hogy a gazdasági intézmények számítanak, ma már közhely. E gondolatot a főáram is befogadta. És mostanra – North mellett például

¹ Johnson [1982] klasszikusában a csoda explicit módon is megjelenik a címben.

Acemoglu-nak és szerzőtársainak köszönhetően² – a szélesebb kontextust, a történelmi események egymásutániságát vagy éppen a forradalmian új események transzformatív erejét hangsúlyozó vizsgálódások is elfogadottá váltak. E szemléletváltás egyszersmind az esettanulmányok rangját is visszaadta a gazdasági elemzésekben. Ám ami miatt igazán hasznossá vál(hat)ot az intézményi megközelítés, az az a különbségtétel, amely a formális intézmények mellett elismeri az informális intézmények meghatározó erejét és szerepét a gazdasági fejlődésben. Ezt itt, Európa keleti szegletében nap nap után a saját bőrén érzi az elemző. Ahogyan azt is látja, hogy a magyar fejlődési út nemcsak a német, a skandináv vagy éppen a brit modelltől tér el, hanem az észttől, a csehtől vagy éppen a romántól és a szlováktól is. A szerző ugyanezt a felfedezést osztja meg olvasójával Kelet-Ázsiával kapcsolatban. Megmutatja, hogy a régiós hasonlóságok – állítólagos determinizmusok – ellenére él egy markánsan koreai fejlődési út (ha tetszik: „modell”) is, amely önálló jogon igényel átfogó elemzést.

A kötet rövid bevezetése is fontosnak tartja deklarálni, hogy egyetlen állam, így Korea fejlődésének megértése sem lehet teljes a formális és különösen az informális intézmények aprólékos, mindazonáltal a részeknek az egész szempontjából jól megválasztott elemzése nélkül. A kistigrisek közül a legnagyobbra nőtt Korea az, amely „folyamatos, több mint egy évezredes államisággal, nemzeti hagyományokkal” (8. o.) rendelkezik, sőt – mint a kötet bizonyítja – államisága nem is értelmezhető hagyományai nélkül. Mindazon informális intézmények és érzékeny hálózataik, amelyek felderítésére e könyv vállalkozik, mélyen átszövik, döntő módon formálják, alakítják a gazdasági és politikai intézményrendszert, azokat az intézményi tényezőket, amelyek láthatóvá és mérhetővé teszik az állammá formálódás, majd az államlét evolúcióját.

Bár Korea sok tekintetben évszázadokon át zárt és homogén egységként volt értelmezhető, a kötet mégsem a klasszikus országelemzések nézőpontját választja, mert nemcsak Koreáról jutunk bőséges információhoz, hanem Ázsiáról, a közvetlen és közvetett kínai és japán hatásokról is. Sőt a kistigrisek másik három országa (Hongkong, Tajvan és Szingapúr) is rendre felbukkan egy-egy részelemzés során. A koreai fejlődés egyedisége, specifikus vonásai ebben a szélesebb kontextusban és a komparatiztika eszközeivel domborodnak ki.

Ha európaiként a gazdaságkutató fogódzót keresne Korea megértéséhez, akkor a kézenfekvő analógiát – a fejlesztő állam modellje alapján – Japán kínálná. Ezt még inkább indokolja a 20. század első felének „közös” gyarmati múltja. Muraközy azonban *A „remete” ország: a kezdetektől a 20. századig* című fejezetben jóval korábról indítja vizsgálódását, és a kínai örökséget felvázolva alapozza meg Korea ezeréves fejlődéstörténetét. *Braudel* [2008] gazdasági világok fogalmát használva Ázsia Kínaközpontúságának tételét fogalmazza meg, nemcsak annak katonai és/vagy gazdasági dominanciáját hangsúlyozva, hanem „sokkal inkább kulturális értelemben” (13. o.). Korea nemcsak a kínai birodalom hűbéres országa volt, hanem a kontinens többi országához hasonlóan a kínai kultúra közvetlen fogyasztója is. Saját identitása, de még inkább formális intézményei alapjaiban a kínai civilizációs vívmányokra épültek. A 10. századra – mint Muraközy írja – Korea is átvette azokat az intézményeket, amelyekkel sikerült

² Lásd különösen *North* [1990], illetve *Acemoglu és szerzőtársai* [2005].

egy centralizált, bürokratikus államrendszer alapjait lefektetni – azzal a különbséggel azonban, hogy Kínával ellentétben az arisztokrácia és a helyi közösségek továbbra is erősek maradtak (29. o.). A fejezet viszonylag nagy terjedelemben tárgyalja e két meghatározó erő: az uralkodó, illetve a vidéki arisztokrácia küzdelmeit, amelyek legalább annyira gazdasági, mint katonai természetűek voltak – különösen azért, mert Korea szinte kizárólag a mezőgazdaságra alapozta boldogulását. „A dinasztia és az elit csoportok között a föld használatáért, birtoklásáért folytatott harc lett Korjo [Korea] történelmének központi eleme.” (29. o.) És természetesen – kínai mintára – Koreában is a konfucianizmus vált hivatalos ideológiává (kiszorítva a buddhizmust), egyszersmind megerősítve a dinasztiáktól független, erős és kompetens bürokráciát. Ez utóbbinak nem kis szerepe volt abban, hogy – amint majd később, 1961-ben egy katonai diktatúra erősítette meg Koreát, úgy – 1392-ben egy katonai vezető, Szonggje vezette ki a válságból és tette régiós tényezővé országát. Mindezt úgy, hogy felszámolta a korábbi decentralizált államhatalmi struktúrát, meggyengítve a helyi érdekeltségű elitet. De ami ennél is lényegesebb volt, és ami a kötet mondanivalója szempontjából valószínűleg sokkal lényegesebb, hogy az, ami európai időszámítás szerint a reneszánsz, az Korea számára a differenciálttá és professzionálissá váló többszintű államszervezet kialakulása és megszilárdulása volt, kiszolgálva egy olyan (politikai) hatalmi központot, amely nyelvében és kultúrájában is homogén nemzetet egyesített. Hogy azután ez a monolitszerű hatalom később maga váljon a fejlődés gátjává:

„Koreában a központi arisztokrata bürokrácia szinte egy évezreden át uralta az országot. Mindent saját érdekei alá rendelve megmerevítette az egyre anakronisztikusabb, idejétmúlt társadalmi és gazdasági viszonyokat.” (42. o.)

Az, hogy mit is jelent a kötet alcímében is megjelenő remeteség, leginkább akkor válik egyértelművé, amikor Muraközy a 19. század második felének eseményeit dolgozza fel, kontrasztba állítva a koreai bezártságot és az azzal párosuló stagnálást, sőt elmaradottságot a térség három meghatározó államának (elsősorban Japán, valamint Kína és Oroszország) imperialista törekvéseivel, kiegészítve a nyugati hatalmak bejelentkezésével. *A remete ország betagozódása a modern világrendszerbe* címet viselő alfejezet egyértelművé teszi, hogy Koreának sem erőforrásai, sem tervei (stratégiája) nem volt a külső nyomás érdemi feltartóztatására. Világossá válik, hogy Korea csak szemlélője, de még inkább elszenvedője volt a térség geopolitikai eseményeinek.

Muraközy leírja, hogy – a koreai gazdasági és politikai intézményrendszer, valamint a mindennapi élet működését szabályozó elvek, hagyományok és kultúra mintaadójaként aposztrofált – Kína miként vesztette el évezredek befolyását a félsziget felett, miként került kényszerű felszámolásra a korábbi hűbéri viszonyrendszer. De talán még ennél is izgalmasabb megállapítás, hogy Japán nem egyszerűen a nyugati termékek másolásának tökélyre fejlesztésében tünteti ki magát ekkor, amivel azután megalapozta későbbi gazdasági sikereit is, hanem szinte egy az egyben Koreára is átülteti a nyugatiak által Japánra kényszerített nyitás és reform politikáját. Csakhogy amíg Japánban a Meidzsi-fordulat mindezt kitörési lehetőségként értelmezte, elérve a szigetország megerősítését és kivívva annak régiós vezető szerepét, Koreában a nyitás megsztottságot, társadalmi és politikai bizonytalanságot, továbbá a külfölddel szemben

megnyilvánuló, minden korábnál erősebb ellenérzéseket váltott ki. A 19. század végén a kívülállás, az elzárkózás, a modernizáció elutasítása, a „remeteség” állapota olyan Koreát talált, amely – legalábbis formális intézményeit tekintve – semmiképpen sem (lehetett) előképe a modern, sikeres Dél-Koreának.

Korea életében a valódi sokkot azonban (amely később az útfüggő fejlődés megtörését implikálta több szinten is) nem önmagában a nyitás jelentette, hanem a – következő, *A japán megszállás évtizedei* című fejezet témájául szolgáló – japán agresszió. A Koreai-félsziget japánok általi gyarmatosítása is erőszakos és brutális volt, akárcsak az európai hódítóké az amerikai kontinensen. Latin-Amerikával ellentétben azonban a cél itt nem kizárólag a kizsákmányolás, a teljes kifosztás volt. Japán úgy tekintett Koreára, mint a további imperialista terjeszkedéseinek kiindulópontjára, sőt – mint Muraközy szinte tételszerűen rögzíti – Japán számára Korea anektálása örök időkre szólt. Olyannyira, hogy az agresszor tudatosan törekedett a történelem meghamisítására is (71. o.). Ebből kifolyólag a gyorsított ütemben megvalósuló iparosítást és modernizációt hiba volna kizárólag a (leendő) hadi sikerek megalapozásaként értelmezni. Japán saját birodalom-építési tevékenysége részeként tekintett Koreára, ahol a szigetországihoz hasonlóan fejlett gazdasági és közigazgatási rendszert igyekezett kiépíteni – mindezt természetesen a koreaiak teljes alávettségével. A remeteség okán ráadásul nem is volt nehéz dolga Japánnak abban az értelemben, hogy nem ütközött érdemi ellenállásba, „a világ legkönnyebben kormányozható társadalma volt a koreai” (70. o.). Így vált Korea egy eredendően agrárországból viszonylag rövid idő (alig néhány évtized) leforgása alatt textil-, illetve kisebb mértékben vegyi- és nehézipari gazdasággá. Koreai „vagyonközösségek” szerveződtek, szerteágazó portfólióval a Koreában is komoly részesedéssel rendelkező japán konglomerátumok (*zaibacuk*) mintájára. Az iparosítás leginkább a félsziget északi felét gyarapította – Kínához való közelsége miatt.

Mint Muraközy írja, a szenvedés, a megalázottság következtében Koreában még most is erős a késztetés arra, hogy az emberek a japán agresszió *előtti* évtizedekre, évszázadokra vezessék vissza a modern Korea sikerét. Csakhogy a japán gyarmatosítás nem egyszerűen a (főként az északi területekre koncentrált) iparosítást és vele az erőltetett fejlesztéseket hozta, hanem felszámolta azt a hagyományos társadalmi struktúrát, amely a 19. századra egyértelműen kerékkötőjévé vált a koreai fejlődésnek (92. o.). Ilyen értelemben a japán megszállás sokkja a félszigeten egy alacsony egyensúlyi állapotból való kitörés lehetőségét teremtette meg, és elindította a tőkefelhalmozást egy olyan gazdaságban, amely eredendően idegenkedett a kapitalizmus minden válfajától.

Korea tehát készen kapta a modernizációt, még ha azért hatalmas áldozatot hozott is a japán megszállás négy évtizede alatt. A koreai siker azonban nem merül ki ennyiben... A kérdés ugyanis nyilvánvalóan az (volt), hogy a japán gyámság lerázása után merre indul el Korea; él-e a felkínált lehetőséggel, és a rövid idő leforgása alatt megteremtett alapokon egy sikeres és immáron önálló Koreát épít fel, vagy visszafordítja az idő kerekét, és sebeit nyalogatva a remeteségbe menekül.

A fejlesztő állam megszületése és virágzása című harmadik fejezet egy gazdasági-gazdaságtörténeti szempontból többnyire negligált időszakkal, a japán megszállás alóli fel szabadulás és a Pak tábornok hatalomátvétele közötti másfél évtizeddel indít. Ez az átmenetszerű időszak Korea megosztásával és a koreai háborúval – ahogyan azt Muraközy

meggyőzően bemutatja – nagyon komoly hatással volt a kapitalista Korea későbbi fejlődésére, ha másért nem, hát a geopolitikai (teljes) átrendeződés miatt. A szerző egy lerabolt, elszegényedett (déli) agrárországot ír le, amelynek ipara jellemzően a textilre koncentráldott. Ez lett azonban egyben az elitcsere időszaka is, amikor a hadsereg több hullámban kiszorította a vidéki, földbirtokos elitet. Ezzel egyfelől „[a] parasztok földhöz juttatása mind politikailag, mind gazdaságilag igen fontos lépés volt Korea jövője szempontjából” (100. o.), másfelől új elit emelkedett fel a katonai vezetők közül. A katonai elit a koreai társadalomban hosszú századok óta jelen lévő konfuciánus értékeket „szigorú katonai fegyelmé” alakította (107. o.). A beindított iparosítás az importhelyettesítésre épült, és célja a kezdetekben a japán régiós dominancia és befolyás megtörése volt. A politikai és az üzleti szektor szorosan összefonódott, túlszabályozást és korrupciót idézve elő.

Ebbe a megcsontosodni látszó, a befelé való fordulást támogató rendszerbe hozott új lendületet az a katonai hatalomátvétel, amely Pak tábornok vezetésével útjára indította a koreai fejlesztő államot. Kifejezetten érdekes a Pak Csong Hi-korszakkal foglalkozó alfejezetnek az a része, ahol a szerző dokumentálja a katonai fegyelmesség és precizitás megjelenését a vállalatvezetésben is, hangsúlyozva, hogy a katonaság nemcsak a technológia, de a szervezetvezetés területén is évekkel a gazdasági szféra előtt járt (113. o.). A katonai jelenlét hosszas ábrázolása nem véletlen. Muraközy László itt érezhetően azt kívánja megmutatni, hogy Koreában a fejlesztő állam nem egyszerűen a gazdasági felzárkózás eszköze volt. Ezek csak következmények. A katonai rezsim végső célja ugyanis a nemzetbiztonság garantálása volt, amelynek eszköze az erős gazdaság. Erős gazdaság azonban nem alapítható importhelyettesítő iparosításra – a kötet szerint ez volt Pak egyik legfontosabb felismerése, amelynek köszönhetően Korea a kifelé fordulást választotta, erős exportszektort létrehozva. Így lett a koreai fejlesztő állam mindannak az ötvözete, ami magában foglalta

„a koreai sajátosságokat, a nemzetközi tapasztalatokat, az állam vezérelte fejlesztést, a merkantilizmust, a korporatizmust, sőt meglepő módon valamennyit még az amerikai liberalizmusból is” (114. o.).

Ennek megfelelően a kötet plasztikusan mutatja be az állami szerepvállalás mélységét és kiterjedtségét a koreai gazdaságban, a nagyvállalati kör – a családi alapítású óriásvállalatok (*csebolok*) – működését, a pénzügyi rendszer fejlesztését és működ(tet)ését, a bürokráciát stb. Ám a szerző mindvégig annak tudatosítását tartja feladatának, hogy ezen intézményi innovációk mögött – vagy még inkább felett – egyetlen ember, Pak Csong Hi állt.

Különösen tanulságos az a rész, ahol a hatvanas évek legvégének válságát, majd a hetvenes évek olajválságait tárgyalja a kötet. Ha valaki az 1997-es koreai válság mélyebb okait szeretné megérteni (lásd később), akkor már itt felfedezheti őket. Az akkori válságok rendezésének Pak által levezényelt módja ugyanis akár egyetlen szóval is összefoglalható: kimentés. Ahogyan az is érdekes e részben, hogy miként vált az IMF a koreai fejlődés egyik releváns alakítójává azáltal, hogy folyamatosan a makrogazdasági stabilitás fenntartására ösztönözte (hiteleivel) az államvezetést.

Pak meggyilkolása nemcsak egy diktatúra végét jelentette, hanem egy átfogó társadalmi-gazdasági konszolidáció kezdetét is, aminek részeként Korea az 1980-as évektől

saját jogán is tényezővé vált a világban. E tendenciákat Muraközy László már az ezzel foglalkozó fejezet címadásával is jelezni kívánta: *A világpolgár – modellváltás és liberalizáció*. Mint a fejezetből kiviláglik, Korea 1980 utáni másfél-két évtizedét a gyökeres változások jellemezték. A gazdaságban például a magánosítás és a liberalizáció vált meghatározóvá, különösen a pénzügyi szektorban. A nehéz- és a vegyipar világszinten is versenyképesévé vált. Az állam – kis lépésekben ugyan, de – igyekezett a frontvonalból visszavonulni. A fejlesztő állam paradigmájára jellemző módon ebben a szakaszban indult meg a munkaintenzív termelés arányának jelentős mérséklődése, helyet adva a tőke-, sőt tudás- és technológiaintenzív termelésnek. Merthogy a hatvanas évek stratégiája nem változott: exportalapú növekedés. A külföldről beszerezhető tőke, technológia és tudás forrásairól a kötet meggyőzően mutatja be, hogy amíg a kelet-európai rendszerváltó országok legtöbbször meghatározó működőtőke nem volt számottevő Koreában, addig a nemzetközi licenck vásárlása és különösen a kulcsrakész üzemek és gépek beszerzése (a nagyvállalati kör által) annál inkább (182. o.). Ezt azért is fontosnak tartotta a szerző hangsúlyozni, mert ez a tényező erőteljes mértékben megkülönböztette Dél-Koreát Tajvantól, Szingapúrtól és Hongkongtól, vagyis a másik három kistigristól.

Korea más értelemben is szintet lépett az 1980-as, 1990-es években. A fejlesztő állam világbanki modelljének (lásd *World Bank* [1993]) megfelelően Korea is engedte a reálberek növekedését, erősítette az oktatást és az egészségügyi ellátást, és általában is sikerrel számolta fel a szegénységet. Nem beszélhetünk ugyan jóléti államról (már csak az állami újraelosztás alacsony szintje miatt sem), de a növekedési többletek immáron az életszínvonal emelkedését is jelentős mértékben támogat(hat)ták. És ez volt egyben az az időszak is, amikor lassan ugyan, de az ország demokratizálódása is elindult, amit külön alfejezetben dokumentál a kötet (1993-ban került először civil vezető az ország élére).

Bár a „világpolgár” státusát kivívta magának az ország (amit az 1996-ban elnyert OECD-tagsága csak erősített), a kötet újfent arról győzi meg az olvasót, hogy a modern Korea útja korántsem nyílegyenes irányban haladt a sikerhez. A washingtoni konszenzus programpontjainak követése ellenére továbbra is látható és erőteljes maradt az állam keze a gazdaságban. De már korántsem úgy, ahogyan korábban... *A csebolok* ugyanis időközben annyira felnőttek csecsemőstátusukból, hogy mostanra maguk igyekeztek meghatározni az állami szabályozás arculatát. Olyan nagyra nőttek, hogy immáron nem ők függtek az államtól, hanem gazdasági erejüket igyekeztek politikai befolyásra váltani (210. o.). Korea tehát a piacosság sajátos útját járta, annak ellentmondásos következményeivel, ideértve a világszinten is kiugró idegen tőke/saját tőke arányt a vállalati forrásbevonásban, a moderált szintű termelékenységgel vagy az irreálisan alacsony profitokat. Különösen meggyőző a *Korea fejlődése nemzetközi tükörben* című pont, amelyben Muraközy a koreai teljesítményt (a beruházásokra, a megtakarításokra, a tőke határtermékére stb. koncentrálva) más meghatározó gazdaságokkal összevetésben mutatja be. A teljes tényezőhatékonyság tekintetében például Dél-Korea messze elmaradt nemcsak Németországtól vagy Japántól, de Hongkongtól vagy Tajvantól is (202–203. o.). A koreai fejlesztő államot (ha még egyáltalán lehetett így nevezni az 1990-es években) az inkonzisztenciák és a megújulás képességének hiánya jellemezte.

Ám a kilencvenes évek Koreája leginkább mégiscsak az ázsiai valuta- és pénzügyi válságról szólt... Muraközy is azon elemzők táborába tartozik, akik nem pusztán

likviditási problémák eredőjeként azonosítják a (koreai) válságot, hanem annak strukturális okait kutatják. Az 1997. évi válság tárgyalását indító, majd azt követő két pont címe – *A fejlesztő állam intézményei motorból fékké váltak és Elsietett pénzügyi liberalizáció* – mindent elmond arról, amit a szerző fontosnak vél e tárgyban. E részekben azt a jól ismert jelenséget vehetjük szemügyre, ahogyan a pénzügyi szektorban idő előtt végrehajtott liberalizáció rendkívül sebezhetővé, támadhatóvá tette a koreai gazdaságot, beleértve a bankrendszert és a nagyvállalatokat is. Az olcsó külső források (amelyek rövid lejáratú hitelek formájában voltak jelen) többnyire alacsony vagy negatív hazai megtérülést biztosító beruházásokat finanszíroztak, aminek eredménye az eladósodás felpörgése mellett a nem teljesítő hitelek állományának drámai mértékű felduzzadása volt.

„Ma már nyilvánvaló, hogy az évtizedekig agyonszabályozott »kvázi« bankrendszer hirtelen szabadon engedése több volt mint felelőtlenség. Igen veszélyes következményekkel járt, különösen az egyre intenzívebb pénzügyi globalizáció közepette.” (207. o.)

A megfelelő szabályozás hiánya azonban nem valamiféle figyelmetlenség eredője volt. Muraközy igyekszik egyértelművé tenni, hogy a szabályozás hiánya nagyon is tudatos tervezés eredménye volt az államvezetés részéről. A pénzügypolitika ugyanis korábban az egyik legfontosabb kormányzati eszköz volt a gazdaságba történő beavatkozásra – a koreai fejlesztő állam egyik lényegi megkülönböztető jegye volt ez. A válságrendezés egyik legfontosabb elemévé ezért a pénzügyi rendszer szabályozásának megteremtése vált (215–216. o.). A pénzügyi rendszer reformja mellett a másik kihívást a vállalati szektor újraszabályozása jelentette (217–219. o.) Ezek együttesen – mint a koreai reformok „második köre” – a piaci intézményrendszer megerősítését kívánták (222. o.).

A kortárs Koreához érve azt gondolhatnánk, hogy a kihívások, gondok időközben megoldódtak, a történelemkönyvek lapjaira tartoznak. Hiszen nappalinkba beköltözött az LG okostévé, a napi híreket Samsung telefonon görgetjük, a garázsban Hyundai áll... *A 21. század kihívásai* című zárófejezet azonban korántsem ezt az idilli képet tükrözi vissza. Egyfajta sodródó, a múltjával szembenézni próbáló, de azzal szakítani képtelen Dél-Koreát látunk. Egy olyan országot, amely hihetetlen gyorsasággal gazdagodott meg, de mintha nem látná, mit is akar elérni azontúl, hogy tovább gyarapodjék. És legfőképpen, mintha nem érezné, hogy mi annak a módja, hogy a további gyarapodást fenntartható módon *támogassa*. Hiszen a második világháború utáni sikere éppen ez utóbbira alapult, mármint a támogatások mindent átszövő rendszerére, amely előbb az Egyesült Államok segélyeiben manifesztálódott, majd az olcsó hitelekben és közvetlen fejlesztési forrásokban, később a feltőkésítésben és legújabban a lakosság eladósodását előidéző életszínvonal-emelésben. Mindezek ellenére a kötet *Quo vadis, Korea?* című záró alfejezetének végkicsengése inkább optimista, amit egyebek mellett az táplál, hogy Dél-Korea előtt ott áll „mestere”, azaz Japán példája, amelynek hibáiból talán képes lesz tanulni az ország.

A kötet 270 oldalán egy olyan állam képe bontakozik ki, amely a külső hatásokra reagálva, hozzájuk alkalmazkodva minden helyzetben megoldást igyekezett/igyekszik találni. Teszi ezt tudatosan, már-már tervszerűen. Ez a fajta problémakezelés azonban szükségszerűen csak a formális intézmények szintjén képes eredményesen

működni. A kötet tanulsága ugyanis, hogy Koreában nemcsak az „evolútív” fejlődés, de a változás is tervezett, felülről (esetleg kívülről és felülről) elrendelt. Így azonban éppen azokat az alulról jövő, a piaci jelzésekre eredendően jobban reflektálni képes, spontán igényeket és folyamatokat mellőzi a rendszer, amelyek elősegíthetnék a társadalom működésének apró rezdüléseit szabályozó informális intézmények változását és beépülését. E kötetnek éppen az a fő erőssége, hogy megmutatja: Dél-Korea „világpolgár” lett ugyan, de nem szabadult még meg a „remeteség” béklyóitól.

Muraközy László munkásságának egyik meghatározó (vagy talán a meghatározó) dimenziója az állami szerepvállalás megértése a fejlődésben.³ Ha valaki azért veszi kézbe *A koreai rejtélyt*, hogy ahhoz találjon adalékot, milyen is egy jól működő fejlesztő állam, esetleg miként volna adaptálható e modell más országokban (például Magyarországon), az csalódni fog. A szerző ugyanis Korea példáján keresztül egyfelől azt igazolja rendkívül hitelesen, hogy a klasszikus ázsiai fejlesztő államok csak sajátos, rájuk jellemző körülmények között lehettek sikeresek (ezt a következtetést korábbi szintén kiváló kötete, *A japán rejtély* is megelőlegezte már – Muraközy [2016]). Másfelől kíméletlen racionalitással mutatja be, hogy az a fejlesztő állam, amelyet Alice Amsden (Korea) vagy Chalmers Johnson (Japán) munkáiban megismerhettünk, valójában már rég nincsen velünk. A fejlesztő államot megjelenítő országok vagy már maguk is túlléptek e klasszikus modelleken, vagy legalábbis igyekeznek így tenni és kijelölni az új fejlődési pályát. Ez az útkeresés azonban már önmagában is izgalmas intellektuális kihívás, amelyet nem lehet megérteni a gyökerek nélkül. Muraközy László jól időzített, átfogó és a legjobb értelemben didaktikus munkája kiválóan támogatja, tereli az olvasót ebben az útkeresésben.

Hivatkozások

- ACEMOGLU, D.–JOHNSON, S.–ROBINSON, J. [2005]: Institutions as a fundamental cause of long run growth. Megjelent: *Aghion, P.–Durlauf, S.* (szerk.): Handbook of economic growth. Vol. 1. North Holland, 386–472. o. [https://doi.org/10.1016/s1574-0684\(05\)01006-3](https://doi.org/10.1016/s1574-0684(05)01006-3).
- AMSDEN, A. [1989]: Asia's next giant. Oxford University Press, Oxford–New York.
- BRAUDEL, F. [2008]: A kapitalizmus dinamikája. Európa Kiadó, Budapest.
- JOHNSON, C. [1982]: MITI and the Japanese miracle. Stanford University Press, Stanford, CA.
- MURAKÖZY LÁSZLÓ [2012]: Államok kora. Az európai modell. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MURAKÖZY LÁSZLÓ [2016]: A japán rejtély. Úttermelő csodák és végzetes zsákutcák. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- NORTH, D. [1990]: Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge University Press, Cambridge, <https://doi.org/10.1017/cbo9780511808678>.
- WORLD BANK [1993]: The East Asian miracle. A World Bank Policy Report. Oxford University Press, London.

Benczes István

³ Lásd még különösen Muraközy [2012].